

DE HUNDRA KYRKORNAS Ö

Vita kyrkorna höja sig över skogarna, spiror och torn de glimma mot klarmande skyn . . .

Så säger den gotländske skalden Gustaf Larsson i en av sina dikter i diktsamlingen Strandbygd. Vita kyrkorna höja sig över skogarna . . . Det är förvisso Gotlands många kyrkor som till en del gjort ön till något särpräglat, någonting som inte går att definiera: Det är den gotländska bygden med de vita kyrkorna.

De hundra kyrkornas ö kallade biskop Ysander Gotland för i sin ämbetsberättelse vid prästmötet i Visby 1941. Visserligen är de i bruk varande kyrkornas antal 92, men räknar man ödekyrkorna kommer man upp i hundratalet. Över hela ön från Färö i norr och Vamlingbo i söder och från Tofta i väster och Östergarn i öster ligger kyrkorna tätt. Varje socken har sin kyrka och det är inte ovanligt att man på en del ställen kan se en mängd kyrkor stå tätt upp. Ja, på ett ställe får man kunna räkna till icke mindre än 27 kyrkspiror om sikten är god.

Alla gotländska kyrkor äro byggda under medeltiden. Inget enda av de 92 templen har kommit till efter Valdemar Atterdags tid, eller senare än 1350. Det var den forntida samfärdseln som förde Gotland nära den stora världens kulturcentra. Konst, rikedom och kultur präglade öriket. Inflytelser från öster och väster och från grannvärlden ha satt spår efter sig i den långa raden medeltida tempel. Gotlänningar reste till främmande länder och utbildade sig i kyrkonst. Sedan återvände de till hembygden och gjorde bruk av sina lärdomar. Det finns väl inte någon gotländsk kyrka som saknar konstnärlig utsmyckning. De rika bönderna i olika socknar tävlade med varandra i att få sina

kyrkor så vackra som möjligt och en del kyrkor formligen överflödade av kyrklig konst.

De äldsta stenkyrkorna på Gotland, av vilka få finns bevarade, bestodo av en halvrund absid, kvadratisk kor och rektangulärt, enskeppigt långhus samt ibland torn i väster. Koravdelningen hade valv av kalkstensflis, långhuset platt inntak av trä eller synliga takstolar. De flesta av dessa äldsta gotländska kyrkor har ombyggts en eller flera gånger.

I och med tillkomsten av cisterciensernas kloster i Roma 1164 infördes västerländsk, närmast fransk, byggnadskonst på Gotland. I kyrkobyggnader från 1200-talets förra hälft spårar man stjälpverkningar av sachsisk och västtysk arkitektur. Tingstäde kyrkas galleritorn och västportal äro typiska för denna riktning och den s. k. övergångsstilen. Långhuset till kyrkorna i Dalhem, Vamlingbo, Öja m. fl. ha storslagna luftiga interiörer som påminna om rumsbildningen i den av dominikanerna på 1230-talet ombyggda S:t Nicolai kyrka i Visby.

Den gotiska byggnadsstilen uppträder på Gotland strax före mitten av 1200-talet och den då mest framstående arkitekten på Gotland var Lafrans, vars många kyrkor utmärka sig genom rikt dekorerade portaler. Den samtida skulpturens bästa verk äro av franskskolade mästare, så det kolossala triumfkrucefixet i Öja kyrka och domkyrkans kristusstaty. Gotiken når sin kulmen mot slutet av 1200-talet då stensulptörerna smycka portalerna med realistiska figurscener, t. ex. långhusportalerna till Hörsne och Gammelgarns kyrkor och träskulptörerna, som leverera draperifigurer i behagfulla ställningar.

Mot 1300-talets mitt uppstod en reaktion mot det franska inflytan-

det och en kraftigare kolonnarkitektur i förening med starkt stiliserad, ibland groteskt uppfattad kapital och portalskulptur arbetade sig fram. Denna byggnadsstil finnes bäst genomförd i Hablingbo och Grötlingbo kyrkors långhus.

År 1361 var ödesåret för den gotländska landsbygdens kyrkobyggnadskonst. Efter Valdemar Atterdags erövring av Gotland upphörde man med kyrkobyggena och sedan den tiden har ingen kyrka byggts på Gotland. Först på 1600-talet gjordes en del förändringar och ombyggnader i en del kyrkor, då interiörerna restaurerades och nya inventarier anskaffades. Dessa förändringar i kyrkorna liksom de senare på 1760-talet gjorda vittna om en allmogesmak av enklare kvalitet än medeltidens konstuppfattning.

Vilken kyrka är vackrast av Gotlands 92 kyrkor? är en fråga som man ofta hör framställa. För en kanske Dalhems pampiga på utsidan rika kyrka framstår som en pärla bland gotländska kyrkorna, medan en annan tänker på Öja kyrka, där den ligger mitt i sudrets väna lövskogens prakt. Tingstäde kyrka på höjden ovan Tingstäde träsk med sitt stolta torn och rena arkitektur har också sina beundrare liksom domkyrkan S:t Maria.

Gotlands många medeltida kyrkor utgöra en kulturskatt av ofantligt värde. Samtidigt som gutarna äro tacksamma för att kyrkorna bevarats genom tiderna skola de veta sin skyldighet att ta värd om sina gotländska kyrkor. Den viktigaste delen av det gotländska kulturarvet — kyrkorna — måste förvaltas väl. Sker så komma de vita kyrktornen i den gutniska bygden alltid att glimma mot skyn.

Överst en vältagen bild av Visby domkyrka S:t Maria. Bilden är tagen från biskopsgården. På bilden under ses Othems stilrena, typiska gotländska kyrka med den s. k. Ålporten och på bilden till höger pekar Klinte kyrkas stolta spira mot skyn med den blånande Östern i bakgrunden.

